

ності домогосподарств. Вирішення згаданих проблем вимагало переходу до застосування фінансової системи, яка мала докорінну відмінність від використовуваної в мирні часи.

Важливого значення набули питання фінансового забезпечення розвитку України. Необхідно було перейти від моделі мирного часу до системи управління фінансами, яка необхідна за умов війни. Потрібні були зміни в різних сферах: управління державними фінансами, фінансування корпоративного сектору економіки, діяльності приватних підприємств, здійснення операцій на міжнародних фінансових ринках, а також фінансових зв'язків з зарубіжними партнерами (урядами, міжнародними організаціями та фінансовими інституціями).

У період війни було створено систему фінансового забезпечення бюджетних витрат, що характеризувалася такими ознаками: 1) різке збільшення видатків державного бюджету за умов відставання дохідної бази для їх покриття, результатом чого стали зростання розривів між видатками і доходами та збільшення бюджетного дефіциту; 2) зростання показників покриття видатків за рахунок ресурсу, мобілізованого до складу фінансування державного бюджету; 3) формування ресурсу, залученого до складу фінансування державного бюджету, здебільшого за рахунок розміщення державних запозичень; 4) належність переважної частини запозичень до зовнішніх позик; 5) залучення зовнішніх позик за пільгових умов.

У сфері управління операціями державного бюджету різко збільшились державні витрати, що потребувало внесення суттєвих змін до їхньої структури. Водночас упровадження адекватних змін щодо мобілізації ресурсів до держбюджету потребувало виходу за межі традиційних схем та застосування механізмів нетрадиційної фіскальної політики. Затримки щодо їх використання (на першому етапі війни) стали причиною істотного зростання розривів між витратами і доходами бюджету. Для виконання завдань фінансового забезпечення за умов війни здійснювалися перегляд управління витратами, мобілізація ресурсів, а також залучення коштів на основі державних запозичень. Доходи держбюджету було збільшено через розширення таких нетрадиційних форм мобілізації доходів, як перерахування частини прибутку центрального банку до складу доходів бюджету, а також отримання допомоги у формі грантів від зарубіжних партнерів.

В умовах війни управління бюджетними операціями зазнало суттєвих змін. Для додержання бюджетної збалансованості було упроваджено механізми нетрадиційної фіскальної політики тимчасового характеру, що підлягатимуть змінам у період відновлення. Створення системи для фінансового забезпечення відбудови України потребує внесення значних змін у напрямі повернення до мирних часів. Водночас слід виконати завдання відновлення зруйнованого потенціалу та його модернізації.

Важливим для запровадження нетрадиційної фіскальної політики стало скасування дії фіскального правила, що обмежувало можливості зведення бюджету з дефіцитом. Як наслідок, розширилося забезпечення фінансуван-

ня частини видатків, не покритих мобілізованими доходами, ресурсом, залученим з інших джерел. Зокрема, надходженнями, отриманими через розміщення державних запозичень, а також використання інших коштів у рамках такої складової, як фінансування держбюджету. До нетрадиційних механізмів фіскальної політики належить також збільшення залучення ресурсу через запозичення від зарубіжних партнерів (країн та міжнародних організацій) із застосуванням особливих, прийнятніших для нашої країни умов. До нетрадиційної фіскальної політики відносять також операції з розширення (понад рівні, визначені фіскальними правилами) розміщення державних запозичень на внутрішньому фінансовому ринку.

Стосовно доступу до міжнародного фінансового ринку з метою залучення коштів шляхом розміщення державних запозичень, то з причин погіршення кредитних рейтингів України в умовах війни він виявився обмеженим. Мобілізація активів із зарубіжних ринків капіталу стала можливою лише на основі надання гарантій щодо розміщення державних облігацій України з боку зарубіжних партнерів (іноземних держав, міжнародних організацій та фінансових інституцій).

Для фінансового забезпечення відновлення України потрібно повернутися до використання моделі мирного часу, проте з урахуванням низки особливостей. До їх складу входять: необхідність відновлення пошкодженого війною економічного й соціального потенціалу, впровадження механізмів утримання стабільного фінансового стану, урахування погашення зобов'язань за позиками, отриманими в період війни, застосування заходів для модернізації інфраструктури, покращання зайнятості, підвищення якості надання державних послуг.

При цьому потрібні подальше забезпечення підтримки економічного, соціального та екологічного відновлення, стійкий розвиток, а також прискорення руху в напрямі вступу до ЄС. Водночас цей план вимагає створення належних умов для його імплементації. До них належать дотримання принципів макроекономічної стабільності, а також здійснення бюджетного нагляду [8].

Плани відновлення України містять доволі важливі положення щодо обсягів ресурсу, котрі потребує наша країна для повернення до стабільного й поступального розвитку в різних сферах, їхніх окремих складових, джерел мобілізації коштів, застосування механізмів їх консолідації, використання інструментів фінансового забезпечення відновлення, впровадження системи, орієнтованої на ефективне використання мобілізованого ресурсу.

Водночас у рамках загального плану відновлення доцільні розроблення та впровадження системи фінансового забезпечення програми. Зокрема, вона має містити визначення мети, цілей та завдань планів фінансування не лише відновлення, а й переходу до стійкого та поступального розвитку України. Слід виявити допустимі й найбільш доцільні механізми та інструменти виконання таких завдань і заходи щодо досягнення прийнятих стратегічних цілей. Такій програмі доцільно надати статус управлінського доку-

мента, чийі положення мають спрямовувати органи державного управління на їх практичну реалізацію.

Фінансове забезпечення відновлення України (за визначенням експертів ЄС) має також підтримувати проведення структурних реформ у державному секторі, а також у сфері економіки, спрямованих на покращання ділової активності, поступальний розвиток підприємництва, активізацію пріоритетних секторів, що прискорюють економічне зростання загалом [9; 10].

У Плані відновлення України від наслідків війни міститься положення, щодо загальної потреби у відбудові нашої країни на 2023–2032 рр. (за оцінками Уряду) у 750 млрд дол. США [1]. До складу національних програм (План відновлення, затверджений Національною радою з відновлення) входять такі: 1) Забезпечення доступу до екстреного фінансування (воєнна економіка, 2022 р.); 2) Забезпечення доступу до фінансування з конкурентоспроможною вартістю капіталу: включно з підтримкою зростання кредитування, встановлення гарантій, запровадження страхування на випадок війни (післявоєнна відбудова, 2023–2025 рр.; нова економіка, 2026–2032 рр.); 3) Забезпечення макрофінансової стабільності: стабільності бюджетного дефіциту та банківської системи при збереженні здорового рівня боргу (2022–2032 рр.).

Водночас слід звернути увагу на необхідність внесення до Плану відновлення таких важливих положень, як мета, цілі та основні завдання фінансового забезпечення відновлення України, визначення джерел його фінансування, використання механізмів та інструментів залучення, розподілу й використання фінансових ресурсів у ході виконання Плану, а також наведення заходів органів державного управління, спрямованих на імплементацію прийнятого плану фінансування згаданих перетворень.

Окремо слід виокремити третій етап. Досягнення “повної відповідності економічним критеріям членства в ЄС” має забезпечуватися на кожному з етапів. Стосовно вступу до ЄС, то він передбачає впровадження Україною системи державного регулювання економікою (на рівні Союзу в цілому), а також урахування досвіду його застосування у практиці управління (у державному та приватному секторах) в окремих країнах, котрі входять до складу ЄС.

Визначення ключових принципів сталого відновлення України (згідно з Планом відновлення України від наслідків війни) передбачає віднесення до сприятливих факторів макрофінансової стабільності (фінансова стабільність, включно з ефективною податковою та митною системою, бюджетною і борговою політикою, ефективними ринками, а також ефективним управлінням державними активами). Водночас потребують визначення витрати на відновлення економічного потенціалу (інфраструктури, ринків робочої сили, забезпечення оборотними активами, здійснення управління тощо). Для їх фінансового забезпечення (як розвитку економіки загалом, так і кожної сфери зокрема) потрібно з'ясувати не лише обсяги фінансового ресурсу для їх покриття, а й джерела мобілізації коштів, механізми їх залучення та інструменти, застосовувані для виконання таких завдань.

Питання гарантування макрофінансової стійкості належать до умов фінансового забезпечення відновлення України. Її утримання передбачає виконання завдань недопущення загострення ризиків у фінансовій та грошово-кредитній сфері, які можуть стати факторами руйнування системи фінансування в цілому або її окремих найважливіших складових. З одного боку, необхідне впровадження додаткових механізмів стримування накопичення державних запозичень. З другого боку – застосування довгострокових термінів їх погашення, можливостей їхнього рефінансування (для перенесення строків погашення), а також попередження надмірного тиску виплат з обслуговування заборгованості на виконання державного бюджету.

Мета повоєнного розвитку України має містити положення щодо переходу від воєнної моделі до відновлення поступальної динаміки розвитку нашої країни (за умов утримання стійкої макрофінансової ситуації) протягом довгострокових періодів. У її рамках можна визначити й основні цілі відбудови. До них доречно віднести: 1) подолання наслідків війни та досягнення довоєнного стану розвитку країни загалом і її різних сфер (економічна, соціальна, фінансова тощо); 2) забезпечення стабільного розвитку протягом тривалого періоду; 3) прискорення зростання завдяки впровадженню нових підходів та врахування імперативів вступу України до ЄС.

Окремі завдання модернізації можуть поєднуватися із забезпеченням відновлення (критичної інфраструктури, функцій держави, людського потенціалу, соціального розвитку, ділової активності, регіонального розвитку, міжнародних операцій). Водночас план розвитку України у післявоєнний період має передбачати низку змін, зокрема: зміни до нормативної бази, що регламентує проведення фінансових операцій в умовах переходу від економіки воєнного періоду до мирного розвитку (з урахуванням вступу до ЄС); зміни до інституційної системи, котра забезпечує проведення фінансових операцій у перехідний період; розроблення та впровадження управлінських документів (методик, інструкцій, положень) стосовно внесення змін до проведення фінансової політики в період відновлення.

До основних завдань, що потребують розв'язання в аспекті проведення бюджетних операцій, належать: 1) у сфері управління витратами перегляд обсягів та структури видатків і кредитування державного бюджету (зокрема посилення інвестиційних витрат, підтримки економічного зростання); 2) у сфері управління доходами запровадження механізмів достатнього покриття видатків (з урахуванням кредитування) доходами, мобілізованими до державного бюджету (передусім податкових надходжень); 3) в аспекті збалансування витрат і надходжень фінансових ресурсів до державного бюджету регламентування джерел фінансування витрат, не покритих доходами бюджету, та забезпечення їх мобілізації; 4) в аспекті регулювання фінансування державного бюджету на основі розміщення державних запозичень відновлення фіскальних правил (з урахуванням особливостей їх застосування у період подолання наслідків війни); 5) упорядкування застосування механізмів неборгового фінансування (в рамках фінансування бюджету) на

період відновлення; 6) перегляд управління державними запозиченнями (внесення змін до їх обсягів та структури щодо збільшення внутрішньої їхньої складової порівняно із зовнішньою); 6) поступове заміщення запозичень, отриманих за пільгових умов від зарубіжних партнерів, ринковими механізмами; 7) відновлення запозичень на міжнародному фінансовому ринку; 8) у сфері управління державним боргом: внесення змін до управління утриманням фінансової збалансованості та боргової стійкості.

Плани відновлення містять доволі важливі положення щодо обсягів ресурсу, котрі потребує Україна для повернення до стабільного й поступального розвитку в різних сферах, їх окремих складових, джерел мобілізації коштів, застосування механізмів їх консолідації, використання інструментів фінансового забезпечення відновлення, впровадження системи, орієнтованої на ефективне використання мобілізованого ресурсу. Водночас варто визначити допустимі й найбільш доцільні механізми та інструменти виконання згаданих завдань і досягнення стратегічних цілей.

Програмою “Відбудова України” (Rebuild Ukraine) передбачено визначення державою необхідних витрат (надання основних послуг, забезпечення захисту населення, державного регулювання конкуренції, безпеки і правосуддя). Фінансові ресурси залучатимуться із зовнішніх джерел (якщо Україна візьме зобов’язання запровадити систему інституцій, котрі вимагаються для вступу до ЄС). Держава також повинна забезпечити належні умови функціонування приватного сектору (як для великих підприємств, так і для середнього та малого бізнесу) [11].

У ході розроблення та впровадження фінансового забезпечення відновлення України слід урахувати особливості управління фінансовими потоками [12]: ресурси залучаються на основі використання різних джерел (приватний капітал, інституційні інвестори, спеціалізовані інвестиційні фонди, ресурси держбюджету, кошти державних підприємств та установ), надходження від яких потребують об’єднання в єдині потоки змішаного фінансування; активи, отримані в рамках змішаного фінансування, потребують розподілу на окремі проекти, прийняті для виконання завдань відновлення України; основою мобілізації фінансових ресурсів є активи приватного сектору вітчизняної економіки, а також залучення коштів зарубіжних компаній, котрі провадять діяльність на комерційних засадах; ресурси Державного бюджету України мають використовуватися лише для фінансового забезпечення загальнонаціональних інфраструктурних проектів (мости, окремі військові об’єкти, довгострокові проекти), а також координації вкладень, створення належних умов для участі приватного капіталу, проведення контролю за формуванням фінансових потоків і витрачанням залучених коштів.

План відновлення України (в аспекті фінансового забезпечення) має містити положення щодо джерел залучення ресурсів, а також застосування механізмів їх мобілізації. До них належать активи, котрі перебувають у державній власності, кошти підприємств та установ недержавного сектору еко-

номії, а також активи, що надходять із зовнішніх джерел (від окремих держав, міжнародних організацій, а також фінансових інституцій).

Фінансове забезпечення відновлення України здійснюється в рамках змішаного (комбінованого) фінансування, яке об'єднує державні ресурси, кошти інституційних інвесторів, комерційних банків, фондів венчурного капіталу, хедж-фондів та компаній. Функції об'єднання активів таких інвесторів виконують багатосторонні банки розвитку. До змішаних фінансових інструментів відносять залучення коштів на основі формування власного капіталу, використання боргових механізмів, застосування мезонінних (спільних) капіталів, гарантій, страхування, хеджування, грантів, технічну допомогу, а також ресурси, що мобілізуються в рамках державно-приватного партнерства (ДПП) [12].

Необхідно досягти раціональних співвідношень різних джерел фінансування в межах змішаної системи, яка залучається для виконання передбачених Планом програм. Маються на увазі співвідношення між фінансовим забезпеченням з боку державного сектору економіки та участі приватного капіталу, а також мобілізацією коштів домогосподарств. Слід також ураховувати залучення ресурсів із внутрішніх і зовнішніх джерел. Водночас потрібний аналіз використання механізмів мобілізації ресурсів як з внутрішнього, так і з зовнішнього фінансового ринку, отримання фінансових ресурсів від зарубіжних партнерів, використання непрямих форм фінансової підтримки.

За визначенням зарубіжних експертів, відновлення України не зводиться до перетворень у сфері формування та використання ресурсів держбюджету. Варто об'єднати зусилля всіх сторін: української влади, фермерів, підприємців, громадян та інших суб'єктів. Відновлення України повинне здійснюватися на основі перебудованої економіки. Рушійною силою розвитку має стати конкурентоспроможний приватний сектор (який отримає динамічні стимули розвитку, а також орієнтуватиметься на інтеграцію з ЄС). Для залучення іноземного приватного капіталу, а також технічних знань Україні слід створити належний інвестиційний клімат, гарантувати верховенство права, правосуддя, а також мати достатню інфраструктуру. Державні ресурси повинні спрямовуватися на надання послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, на соціальний захист, оборону й безпеку. У сфері мобілізації доходів для забезпечення бюджетних витрат до завдань держави належить формування умов, котрі виходять за рамки податкових пільг і спеціальних субсидій, для розвитку конкурентоспроможного приватного сектору України [11].

Щодо участі держави у фінансовому забезпеченні складання та виконання Плану, то її впливи не зводяться лише до надання капіталу для підтримки певних об'єктів фінансування. На органи державного управління України покладаються завдання розроблення Плану, узгодження його з партнерами, залученими до виконання, визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення, координації й регулювання діяльності учасників інвестиційної діяльності, а також здійснення контролю за залученням та використанням

мобілізованого ресурсу. Водночас держава виконує функції фінансування об'єктів критичної інфраструктури, надання державних послуг, створення належних умов для участі приватного сектору у вкладеннях капіталу до сфер, віднесених до реалізації Плану, залучення коштів домогосподарств, а також зарубіжних учасників.

До джерел фінансового забезпечення Державного бюджету України у 2023 р. належали (дол. США) [12]: макрофінансова допомога від Європейського Союзу – 16,2 млрд; облігації внутрішньої державної валютної позики (ОВДП) – 12,7 млрд; гранти від Сполучених Штатів Америки – 10,9 млрд; кошти від МВФ у межах програми розширеного фінансування – 3,6 млрд; пільгове фінансування від Канади – 1,8 млрд.

Для покращання мобілізації фінансових ресурсів важливого значення набувають питання належного функціонування інституційної системи, що обслуговує проведення таких операцій. З метою виконання таких завдань органами державного управління створюються спеціалізовані фонди (як в Україні, так і в іноземних державах, міжнародних організаціях та фінансових установах). До завдань цих фондів належать: залучення фінансових ресурсів з різних джерел, їх розподіл та здійснення контролю за використанням мобілізованого й переданого визначеним суб'єктам діяльності ресурсів, як у рамках однієї країни, так і через залучення капіталів з іноземних джерел.

Для підтримки відновлення створено багатосторонню донорську координаційну Платформу, до функцій якої віднесено забезпечення діяльності України та міжнародних партнерів, залучених до її відбудови. До її завдань належить здійснення координації між міжнародними донорами й фінансовими організаціями для проведення узгодженої, прозорої і підзвітної фінансової підтримки України протягом коротко- та довгострокових періодів. Діяльністю Платформи опікуються ЄС і Уряд України. У рамках Платформи затверджується план реконструкції (Rebuild Ukraine), розроблений Україною за підтримки ЄС [11].

Передбачено створення спеціальних інвестиційних інструментів для покриття Україною ризиків у пріоритетних секторах [12]. Європейська комісія взяла на себе провідні функції в координації міжнародної економічної підтримки України, а також розмістила в ЄС секретаріат Міжвідомчої платформи координації донорів, що працює під керівництвом G7 [13]. Програмою “Ukraine Facility” передбачено створення фонду, до завдань якого віднесено надання підтримки діяльності та відновлення української держави, а також проведення реформ для забезпечення вступу до ЄС [14].

У 2023 р. в Україні було створено Фонд розвитку України (ФРУ, UDF), діяльність якого має розпочатися після закінчення війни (в аспекті досягнення прийнятих пріоритетів розвитку нашої країни). До функцій Фонду віднесено забезпечення державної підтримки фінансування інвестиційних проєктів, а також модернізації розвитку України. Передбачено, що його діяльність підтримуватиметься (спонсоруватиметься) Міністерством економіки України. Завданнями Фонду є залучення ресурсів на основі впрова-

дження механізмів змішаного фінансування, поглиблення співпраці державних і приватних інвесторів, а також виконання завдань щодо зниження інвестиційних ризиків, формування портфелів рентабельних проєктів, котрі передбачають залучення капіталів в Україну. Діяльність Фонду буде спрямовуватися на фінансову підтримку розвитку ключових секторів економіки (енергетика, інфраструктура, сільське господарство, виробництва, інформаційні технології). Передбачено також сприяння проєктам декарбонізації, зеленого переходу, а також енергетичної безпеки. Залучення капіталів включатиме пільгове фінансування, підтримку у сфері розроблення проєктів, забезпечення неперервності інвестицій [15].

Потребують уточнення питання участі держави у забезпеченні програм фінансування відбудови України. З одного боку, ресурси державного та місцевих бюджетів, а також держкорпорацій належать до важливих джерел фінансування. З другого боку, основою фінансового забезпечення відновлення має стати приватний капітал, як національний, так і зарубіжний. Актуалізуються питання створення належних умов для залучення приватного сектору економіки до участі у виконанні Плану, що передбачає розв'язання низки завдань. До них належать: обмеження ризиків вкладень капіталу в об'єкти критичної інфраструктури шляхом упровадження гарантій забезпечення виконання боргових зобов'язань, їх страхування (держбанками), компенсація процентних ставок за кредитами, надання фінансової допомоги (у формі дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик), урахування потреб інвестиційної діяльності приватного сектору під час приватизації державного майна, користування земельними ділянками, водними та іншими природними ресурсами, участь держави у співфінансуванні з приватним капіталом інвестиційних проєктів.

Механізмами підтримки малого та середнього бізнесу є: страхування воєнних ризиків для інвесторів, розвиток ДПП, надання допомоги з фінансування проєктів підтримки малого та середнього бізнесу, що забезпечує збільшення робочих місць [1].

Планом відновлення України також передбачено залучення фінансових ресурсів з-за кордону (за умов побудови таких самих ефективних інститутів, як і в ЄС, у ході вступу до Союзу).

ЄС здійснює підтримку України в різних формах, зокрема через надання макрофінансової, гуманітарної й екстреної допомоги, підтримки бюджету, використання коштів фондів реагування на кризи. Макрофінансова допомога та підтримка бюджету здійснюються у формі пільгових кредитів, а також грантів. Їх використання дає можливість для здійснення виплат заробітних плат, пенсій, відновлення критичної інфраструктури, надання основних державних послуг (лікарні, школи, житло для переселенців), забезпечення макроекономічної стабільності [16].

До основних складових фінансової підтримки України з боку ЄС в рамках Плану "Ukraine Facility" віднесено [17]: 1) підтримку держбюджету на основі позик та грантів, утримання макрофінансової стабільності, реформ для вступу до ЄС та відновлення економіки. 2) фінансування через викори-

стання ресурсів Інвестиційного фонду: надання через МФО допомоги в інвестиційній діяльності для українських приватних і державних компаній. 3) надання технічної й адміністративної підтримки Уряду в синхронізації законодавства України з ЄС, у розбудові спроможності органів влади, у розвитку громадянського суспільства, у покритті субсидій на відшкодування процентних ставок за кредитами.

Зарубіжні партнери використовують різні способи надання фінансової підтримки Україні. Найбільш прийнятними з них є надання коштів у формах грантів, а також позик на пільгових умовах (з низькими процентними ставками й тривалими термінами погашення). Найбільші обсяги грантів надаються США, а пільгові кредити – від Світового банку та інших МФО. Застосовуються також способи фінансової підтримки України з боку зарубіжних країн (Велика Британія, Нідерланди, Швеція, Литва, Латвія, Данія) для отримання пільгових кредитів на основі надання ними гарантій Світовому банку та іншим МФО. Практика такої фінансової підтримки вважається нестандартною [18].

Слід урахувати також, що з причин впливів війни істотно ускладнилися операції з розміщення державних облігацій на внутрішньому фінансовому ринку. Стосовно доступу України до міжнародного фінансового ринку, то пряме розміщення її державних боргових зобов'язань через різке зростання ризиків їх розміщення та високий рівень доходності на практиці виявилося неможливим. Потрібним стало використання непрямого доступу до залучення ресурсів із зарубіжних ринків капіталу.

Важливого значення у фінансовому забезпеченні відбудов України набуває залучення приватного капіталу шляхом зміцнення ДПП. У його рамках розширюються можливості впровадження інновацій, надання критичних послуг, а також виконання критичних функцій. У рамках ДПП ризики впровадження інвестиційних проєктів розподіляються між державним і приватним секторами економіки.

Передбачається створення умов для залучення додаткових інвестицій у межах ДПП. До цих умов віднесено: впровадження порядку ведення реєстру довгострокових зобов'язань для ДПП; порядок ухвалення рішень про надання державної підтримки ДПП; порядок спрямування коштів на підготовку проєктів ДПП; виконання довгострокових зобов'язань у рамках ДПП щодо об'єктів державної власності. Важливими є питання щодо застосування спрощеного механізму залучення інвестицій на основі ДПП із метою прискореного відновлення інфраструктури, зокрема розроблення та прийняття Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України”, Концепції запровадження ДПП сертифікатних бонів, проведення консолідації проєктів ДПП [19].

У рамках ДПП зростають можливості впровадження інновацій, покращання надання послуг, а також підвищення ефективності здійснення критичних функцій. Ризики реалізації проєктів мають розподілятися між державним і приватним секторами економіки [20].

ДПП є способом перенесення витрат фінансування інфраструктури з державного сектору та створення інвестиційних активів для приватного сектору. Приватні інвестиції в інфраструктуру (у партнерстві з держсектором) мають посилювати підзвітність у наданні критичних активів, збільшувати обсяги державних коштів, надавати допомогу місцевим органам влади у фінансуванні критичної інфраструктури. Центральний уряд часто забезпечує авансові капітальні витрати, а місцеві органи влади – експлуатацію та технічне обслуговування інфраструктури. Інвестори приймають ризики структури оплати доступності, а держсектор – ризики обсягів (з урахуванням політичних ризиків) [21].

У ході фінансового забезпечення відновлення України доцільно створити належні умови для залучення приватних інвестицій та їх структурування, сформувати середовище, аби збільшити інвестиції з боку міжнародного бізнесу. Платформа з відбудови України має на меті посилити внески Німеччини шляхом надання можливості муніципалітетам, бізнесу, науковцям, громадянському суспільству дізнатися про її окремі аспекти, підвищення прозорості ефективності й результативності ініціатив з відновлення [1].

Управління державними фінансами в період відновлення передбачає виконання завдань щодо дотримання фінансової стабільності та боргової стійкості. До них належать: утримання бюджетних агрегатів, котрі впливають на стан макроекономічного розвитку (дефіциту бюджету, обсягів і структури державних запозичень, платежів з погашення та обслуговування державних боргових зобов'язань) на рівні, що не викликає різких змін показників макроекономічного розвитку України (зайнятість, інвестиційна діяльність, інфляція, обмінні курси, процентні ставки, рівень життя громадян) і погіршення динаміки економічного зростання протягом довгострокових періодів; утримання безпечних показників (щодо впливів на стан балансування державного бюджету) обсягів та структури державного боргу протягом середньо- й довгострокового періодів.

Допущення різкого зростання показників бюджетного дефіциту, розміщення державних запозичень, накопичення платежів із погашення державної заборгованості, а також перенесення її погашення на майбутні періоди можуть справляти (за відсутності належних механізмів протидії) негативні впливи на виконання програм фінансування розвитку України.

У період з 2024 до 2028 р. Україна має спрямувати на погашення державної заборгованості доволі значні ресурси. Найбільшим є виплати з 2024 до 2035 р. Зокрема, на 2024 р. припадають платежі в обсязі 909,0 млрд грн, а на 2025 р. – 690,55 млрд грн [22].

Управління бюджетними операціями в період відновлення України має враховувати імперативи дотримання принципів бюджетної збалансова-

ності та попередження надмірного боргового навантаження. Внаслідок впливів війни управління державним боргом України пов'язане з потребою у вирішенні досить складних проблем.

Державний борг вважається стійким за умов, коли уряд виконує всі свої поточні й майбутні платежі без вдавання до отримання надмірної фінансової допомоги або оголошення дефолту. Нестійким є борг, якщо країна не здатна виконувати фінансові зобов'язання та потребує реструктуризації заборгованості. Водночас заходи зі стабілізації боргу мають бути сумісними з підтримкою економічного зростання та поступального розвитку. Забезпечення стійкого стану боргу не повинне порушувати фінансову стабільність і економічне зростання [23].

За визначенням МВФ, Уряд України має зменшити державний борг до 82 % ВВП у 2028 р. та до 65 % ВВП до 2033 р. Крім того, необхідно знизити вартість обслуговування боргу за зовнішніми зобов'язаннями до 1,0–1,8 % ВВП. Розробляються пропозиції для кредиторів щодо реструктуризації держборгу. Експерти МВФ оцінюють державний борг України як стійкий на перспективній основі. Офіційні кредитори України (Паризький клуб) надають фінансові гарантії для впровадження такої програми. Ідеться про подальше призупинення виплат Україною боргів перед членами групи на період із 2023 до 2027 р. Заморожування виплат передбачається також приватними іноземними кредиторами, переважно власниками єврооблігацій. Уряд України ставить три основні цілі управління державним боргом: відновлення боргової стійкості, підтримку ліквідності, зменшення дефіциту фінансування, а крім того, створення належних умов для участі комерційного сектору у післявоєнному відновленні. До важливих завдань належить також відновлення доступу України до міжнародних фінансових ринків [24].

Висновки. У період війни відбулися розбалансування управління державними фінансами, руйнування механізмів ринкового регулювання, ускладнення доступу до зарубіжних фінансових ринків, загострення ризиків виконання держбюджету. Фінансове забезпечення відновлення передбачає повернення до моделі мирного часу, модернізацію інфраструктури, прискорення економічного зростання, поглиблення структурних реформ, утримання стабільної макроекономічної ситуації, боргової стійкості, а також завдань вступу України до ЄС.

Ідеться про залучення ресурсів із різних джерел, упровадження нових механізмів фінансування, узгодження інтересів діяльності різних суб'єктів, координацію управління фінансовими операціями, контроль за використанням отриманих ресурсів. До важливих завдань належить об'єднання державних ресурсів, приватних капіталів, коштів інституційних інвесторів, міжнародних організацій, зарубіжних компаній. Інструменти залучення ресурсів охоплюють мобілізацію активів на основі формування власного капіталу підприємств, застосування боргових механізмів, бюджетних коштів, мезонінних (спільних) капіталів, гарантій, страхування, хеджування, грантів, технічної допомоги.

На органи державного управління України покладаються завдання розроблення плану фінансового забезпечення відновлення, узгодження його з партнерами, визначення джерел та механізмів фінансування, участь у підтримці стратегічних об'єктів, проведення координації і регулювання діяльності учасників інвестиційних програм, а також здійснення контролю за використанням мобілізованого ресурсу. Актуалізуються питання створення спеціалізованих фондів, донорських платформ, до завдань яких віднесено координацію діяльності для проведення узгодженого, прозорого й підзвітнього фінансового забезпечення Плану відновлення України.

Провідним пунктом виконання плану є залучення приватних капіталів. До функцій держави належать: упровадження механізмів обмеження ризиків вкладень капіталу, застосування гарантій забезпечення боргових зобов'язань, їх страхування, підтримка обслуговування запозичень, надання фінансової допомоги (у формі дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик), прискорення приватизації державного майна, відведення земельних ділянок, участь держави у співфінансуванні з приватним капіталом стратегічних проєктів, дотримання фінансової стабільності та боргової стійкості.

Список використаних джерел

1. План відновлення України від наслідків війни / Міністерство економіки України. 2023. 24 берез. С. 3. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31278.pdf>.
2. План відновлення України / Національна рада з відновлення. 2022. Липень. URL: <http://surl.li/kslbdm>.
3. Сергій Марченко взяв участь у відкритті німецької Національної платформи з відбудови України / Міністерство фінансів України. 2023. 2 берез. URL: <http://surl.li/xfxgkf>.
4. Марченко С. М. Стратегічне управління державними фінансами: євроінтеграційний курс, міжнародні тренди, національні особливості. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 7–26. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.01.007>.
5. Єфименко Т. І. Управління фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7–25. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.
6. Гасанов С. С. Фіскальні ризики та фіскальне таргетування в системі управління державними фінансами за умов інституційної невизначеності. – *Наукові праці НДФІ*. 2017 № 2. С. 5–24. URL: <https://doi.org/10.33763/npdfi2017.02.005>.
7. Kirchner R., Poluschkin G. Investing in Ukraine's Recovery. *Internationale Politik Quarterly*. 2024. URL: <https://ip-quarterly.com/en/investing-ukraines-recovery>.
8. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.
9. European Council backs EUR 50 billion financing for Ukraine, paving way for further approval of Ukraine Facility / Government Portal. 2024. February 1. URL: <http://surl.li/fvfeqv>.
10. Recovery and reconstruction of Ukraine / European Commission. 2023. URL: <http://surl.li/qenkdd>.
11. Ukraine: Commission Presents Plan for the Union's Immediate Response to Address Ukraine's Financing gap and the Longer-term Reconstruction / European Commission. 2022. May 18. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121.
12. Галицький А. ЄС надає Україні 50 мільярдів євро: коли уряд отримає гроші та як їх витратить. *Фокус*. 2024. 1 лют. URL: <http://surl.li/xdgxtj>.

13. Solidarity with Ukraine / European Commission. 2024. URL: <http://surl.li/yarfwq>.
14. The European Parliament has approved the creation of a €50 billion fund to assist Ukraine / Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. 2024. February 25. URL: <http://surl.li/bcpuly>.
15. Ministry of Economy of Ukraine announces further details on the establishment of the Ukraine Development Fund (UDF) / Government Portal. 2023. June 21. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/minekonomiky-oholosylo-podrobytsi-stvorennia-fondu-rozvytku-ukrainy>.
16. EU assistance to Ukraine / European Commission. 2023. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en.
17. План для реалізації Ukraine Facility 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>.
18. Рушійною силою відновлення України має стати динамічний, конкурентоспроможний приватний сектор і орієнтація на ЄС / World Bank. 2022. URL: <http://surl.li/jmorgz>.
19. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України : постанова Верховної Ради України від 06.10.2022 № 2648-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2648-IX#Text>.
20. Best Practices in Development Co-operation / OECD. 2021. URL: <http://surl.li/thxndx>.
21. The Infrastructure Gap: Financing and Funding the Future / AECOM. URL: <https://infrastructure.aecom.com/infrastructure-funding>.
22. Шуть Д. Скільки Україна платитиме за боргами в наступні 25 років – Мінфін. *Payspace Magazin*. 2023. 29 жовт. URL: <http://surl.li/hjrozg>.
23. Hakura D. What is Debt Sustainability? *Finance & Development*. 2020. September. URL: <http://surl.li/gugyzn>.
24. Ukraine's public debt needs 'deep treatments' – IMF. *Interfax*. 2024. March 26. URL: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/100777/>.

References

1. Ministry of Economy of Ukraine. (2023, March 24). *Plan for recovery of Ukraine from the consequences of the war*. Retrieved from <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31278.pdf> [in Ukrainian].
2. National Recovery Council. (2022, July). *Recovery Plan of Ukraine*. Retrieved from <http://surl.li/kslbdm> [in Ukrainian].
3. Ministry of Finance of Ukraine. (2023, March 2). *Serhii Marchenko took part in the opening of the German National Platform for the Reconstruction of Ukraine*. Retrieved from <http://surl.li/xfxgkf> [in Ukrainian].
4. Marchenko, S. (2022). Strategic public finance governance: European integration course, international trends, national peculiarities. *Finance of Ukraine*, 1, 7–26. DOI: 10.33763/finukr2022.01.007 [in Ukrainian].
5. Iefymenko, T. (2023). Public Financial Management in martial time and post-war reconstruction of Ukraine: scientific support of transformations. *Finance of Ukraine*, 1, 7–25. DOI: 10.33763/finukr2023.01.007 [in Ukrainian].
6. Gasanov, S. Fiscal risks and fiscal targeting in the system of public finance management under institutional uncertainty. *RFI Scientific Papers*, 2, 5–24. DOI: 10.33763/npndfi 2017.02.005 [in Ukrainian].
7. Kirchner, R., & Poluschkin, G. (2024). Investing in Ukraine's Recovery. *Internationale Politik Quarterly*. Retrieved from <https://ip-quarterly.com/en/investing-ukraines-recovery>.

8. European Parliament, & EU Council. (2024, February 29). *Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.
9. Government Portal. (2024, February 1). *European Council backs EUR 50 billion financing for Ukraine, paving way for further approval of Ukraine Facility*. Retrieved from <http://surl.li/fvfeqv>.
10. European Commission. (2023). *Recovery and reconstruction of Ukraine*. Retrieved from <http://surl.li/qenkdd>.
11. European Commission. (2022, May 18). *Ukraine: Commission Presents Plan for the Union's Immediate Response to Address Ukraine's Financing gap and the Longer-term Reconstruction*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121.
12. Halytskyi, A. (2024, February 1). The EU provides Ukraine with 50 billion euros: when the government will receive the money and how it will be spent. *Fokus*. Retrieved from <http://surl.li/xdgxtj> [in Ukrainian].
13. European Commission. (2024). *Solidarity with Ukraine*. Retrieved from <http://surl.li/yarfwq>.
14. Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. (2024, February 25). *The European Parliament has approved the creation of a €50 billion fund to assist Ukraine*. Retrieved from <https://minre.gov.ua/en/2024/02/28/the-european-parliament-has-approved-the-creation-of-a-e50-billion-fund-to-assist-ukraine/>.
15. Government Portal. (2023, June 21). *Ministry of Economy of Ukraine announces further details on the establishment of the Ukraine Development Fund (UDF)*. Retrieved from <http://surl.li/bcpuly>.
16. European Commission. (2023). *EU assistance to Ukraine*. Retrieved from https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en.
17. Plan for implementation Ukraine Facility 2024–2027. (2024). Retrieved from <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> [in Ukrainian].
18. World Bank. (2022). *A dynamic, competitive private sector and orientation towards the EU should become the driving force of Ukraine's recovery*. Retrieved from <http://surl.li/jmopgz> [in Ukrainian].
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On the adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Mechanism for Attracting Private Investments Using the Public-Private Partnership Mechanism to Accelerate the Restoration of War-Destroyed Objects and the Construction of New Objects Associated with the Post-War Reconstruction of the Economy of Ukraine* (Resolution No. 2648-IX, October 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2648-IX#Text> [in Ukrainian].
20. Best Practices in Development Co-operation, OECD. 2021. Retrieved from <http://surl.li/thsxdx>.
21. AECOM. (n. d.). *The Infrastructure Gap: Financing and Funding the Future*. Retrieved from <https://infrastructure.aecom.com/infrastructure-funding>.
22. Shut, D. (2023, October 29). How much Ukraine will pay for debts in the next 25 years - Ministry of Finance. *Payspace Magazin*. Retrieved from <http://surl.li/hjrozg> [in Ukrainian].
23. Hakura, D. (2020, September). What is Debt Sustainability? *Finance & Development*. Retrieved from <http://surl.li/gugyzn>.
24. Interfax. (2024, March 26). *Ukraine's public debt needs 'deep treatments' – IMF*. Retrieved from <https://interfax.com/newsroom/top-stories/100777/>.

І. З. Сторонянська

доктор економічних наук,
професор, заступник директора
ДУ "Інститут регіональних
досліджень ім. М. І. Долішнього
НАН України", Львів, Україна,
istoron@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

Л. Я. Беновська

кандидат економічних наук,
старший дослідник ДУ "Інститут
регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього
НАН України", Львів, Україна,
lbenovska11@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6987-5724>

О. А. Івашко

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів
Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
ivashko.olena@vnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2950-0474>

ДЕРЖАВНІ ВИДАТКИ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ: ЕМПІРИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ РОЗВИНУТИХ КРАЇН І УКРАЇНИ

Анотація. *Вступ.* Важливим для розвитку країни є покращання планування та підвищення ефективності державних видатків, пошук оптимальної їх структури, але такі завдання значно ускладнюються в умовах невизначеності й актуалізуються під час економічних криз.

Мета – виявлення особливостей і тенденцій впливу державних видатків на економічне зростання в кризові періоди в Україні та розвинутих країнах.

Методи. Використано системний методичний підхід у поєднанні з методами статистичних досліджень.

Результати. У дослідженні проведено перевірку таких гіпотез: відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП; соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Дж. М. Кейнса); рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз; місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Висновки. Доведено, що державні видатки забезпечують збільшення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте спрямування видатків на поточні чи інвестиційні цілі, а також їх секторальний розріз впливають по-різному. Попри розуміння вищої ефективності для забезпечення економічного зростання інвестиційно спрямованих видатків, бюджетна політика розвинутих країн націлена на першочергове дотримання соціальних стандартів та намагання поєднувати економічне зростання із соціальною справедливістю. Рівень централізації ВВП у зведеному бюджеті країн чутливий до криз, що втілюється у відповідному збільшенні витрат. Кризові явища також впливають на зміну структури видатків бюджетів, що відобразилось у зростанні частки видатків охорони здоров'я під час поширення пандемії COVID-19 та видатків на оборону в умовах воєнного стану. Менш чутливими до криз є видатки місцевих бюджетів. У разі зовнішніх загроз, а особливо залучення країни до воєнного конфлікту підвищується роль держави, про що свідчать кардинальні зміни структури Державного бюджету України під час війни, а також збільшення мілітарних видатків у країнах ЄС, США та ін.

Ключові слова: видатки, бюджет, економічне зростання, криза, структура видатків.

Рис. 4. Табл. 4. Літ. 37.

Iryna Storonyanska

Dr. Sc. (Economics), Professor, SI
"Institute of regional research
named after M. I. Dolishniy of
NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine,
istoron@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

Liliya Benovska

Ph. D. (Economics), Senior
Researcher, SI "Institute of regional
research named after M. I.
Dolishniy of NAS of Ukraine", Lviv,
Ukraine, Lbenovska11@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6987-5724>

Olena Ivashko

Ph. D. (Economics),
Associate Professor, Lesia
Ukrainka Volyn National
University, Lutsk, Ukraine,
ivashko.olenavnu.edu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2950-0474>

PUBLIC EXPENDITURES IN CRISIS PERIODS: EMPIRICAL TESTING OF DEVELOPED COUNTRIES AND UKRAINE

Abstract. Introduction. It is important for the development of the country to improve the planning and increase the efficiency of public expenditures, the search for their optimal structure, but such tasks become much more difficult in conditions of uncertainty and are actualized during economic crises.

The *purpose* is to identify the features and trends of the impact of public expenditures on economic growth in crisis periods in Ukraine and in the developed countries.

Methods. A systematic methodical approach was used in combination with the methods of statistical research.

Results. The study has tested the following hypotheses: according to Wagner's law, it is assumed that the growth of public expenditures should be accompanied by the GDP growth; socio-economic development of the country is determined not only by volumes, but also by the efficiency of the use of state financial resources (according to Keynes's hypothesis); the level of GDP redistribution through state budget is sensitive to crises; local budgets are less sensitive to financial and economic crises.

Conclusions. It has been proven that public expenditures increase aggregate demand and stimulates economic growth. However, different directions of expenditures for current or investment purposes, as well as their sectoral cut, have an unequal impact on economic growth. Despite the understanding of higher efficiency to ensure economic growth of investment-oriented expenditures, the budgetary policy of developed countries is aimed at the primary observance of social standards and efforts to combine economic growth with social justice. The level of centralization of GDP in the consolidated budget of countries is sensitive to crises, which is manifested by the increase in expenses during the crisis period. Crisis phenomena also have an impact on the change in the structure of budget expenditures, which was reflected in the increase in the share of health care expenditures during the spread of the COVID-19 pandemic and defense expenditures during martial law. At the same time, local budget expenditures are less sensitive to crises. In the conditions of external threats, and especially the involvement of the country in a military conflict, the role of the state is growing, as evidenced by the drastic changes in the structure of the state budget of Ukraine during the war, as well as the growth of military expenditures in the EU, the USA and other countries.

Keywords: expenditures, budget, economic growth, crisis, structure of expenditures.

JEL classification: G01, H50, H61, H72.

Вступ. Державні видатки є інструментом фінансової політики країни, застосування якого дає змогу регулювати питання територіальної акумуляції фінансових ресурсів, трансформації структури суспільного виробництва та зайнятості, реалізації нагальних реформ тощо. Економічне обґрунтування взаємовпливу економічного розвитку країни та політики у сфері державних видатків базується на тому що, з одного боку, темпи економічного

зростання країни впливають на формування обсягів і структури державних видатків, а з другого – ефективність використання та спрямованість державних фінансових ресурсів визначають рівень соціально-економічного розвитку країни та напрям економічних трансформацій. Важливим завданням розвитку є покращання планування й підвищення ефективності державних видатків, пошуку їх оптимальної структури, що дасть змогу досягати стратегічних цілей держави та регіонів. Як показує світовий і вітчизняний досвід, такі завдання істотно ускладнюються в умовах невизначеності та актуалізуються під час економічних криз. Війна в Україні призвела до руйнації значної частини економіки країни, втрати експортного потенціалу, що спричинило суттєве зниження податкових доходів бюджету та залежність державного бюджету від фінансової допомоги західних партнерів. Водночас виникла необхідність перегляду пріоритетів фінансування, структури видатків бюджетів, концентрації на перманентному подоланні наслідків війни і дуже часто відмови від фінансування розвиткових проєктів. Важливо з'ясувати, що відбувається з державними видатками в кризові періоди, як змінюється їхня структура та який це матиме потенційний вплив на економічне зростання.

Аналіз досліджень і постановка проблеми. На початку дискусії важливо наголосити на використанні поняття “державні видатки” як грошових відносин з приводу розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів держави задля забезпечення її розвитку. Тобто потреби держави, задовольняючись за рахунок державних видатків, не завжди є такими, що задовольняються за рахунок держбюджету, адже видатки бюджету становлять лише частину державних видатків, і не всі витрати держави належать до бюджетних.

Дискусію щодо взаємовпливу таких базових понять, як “державні видатки” і “економічне зростання”, можна вважати класичною в економічній літературі. Між цими поняттями існує зв'язок, котрий описують дві гіпотези: згідно з гіпотезою А. Вагнера (1883) [1] темпи економічного зростання країни як правило позначаються на збільшенні податкових доходів бюджету і зумовлюють наступне зростання обсягів державних видатків; гіпотеза Дж. М. Кейнса (1936) [2] доводить, що ефективність використання державних фінансових ресурсів безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Водночас у працях Е. Арауко та ін. (2022) [3], П. Ромера (1986) [4], Р. Барро (1990) [5] ідеться про те, що зростання державних витрат може мати різний вплив на економічне зростання – усе залежить від їхньої структури, тобто від того, в які сектори економіки вони спрямовані й де концентруються. За теорією ендогенного зростання П. Ромера, найвищий ефект справляють державні інвестиції в розвиток людського капіталу й інновацій. Економічне зростання поживають видатки на транспортну інфраструктуру, судочинство та оборону [6]. Видатки на освіту (інвестиції в людський капітал) та видатки на дослідження і розробки (інноваційний/технічний прогрес) є ос-

новними факторами інтенсивного економічного розвитку[7]. Р. Аїза та Ф. Пуейо також виявили позитивний вплив державних видатків на охорону здоров'я за рахунок збільшення тривалості життя населення [8].

Чимало науковців доводять, що надмірна концентрація видатків у руках держави стає перешкодою для розвитку економіки, тому економічно розвинуті країни почали зменшувати частку урядових видатків шляхом “роздержавлення” соціальної сфери. Так, емпіричні дослідження С. Фольстера та М. Генрексона (2001) [9] дали змогу обґрунтувати відсутність залежності між збільшенням видатків на державне управління і темпами економічного зростання для розвинутих країн.

Розвитком гіпотези Вагнера щодо прямого зв'язку в підсистемі “економіка-держава” можна вважати результати досліджень економістів Р. Армі [10], Дж. Скаллі [11], котрі обґрунтували ефект Армі – Рана, згідно з яким позитивний вплив нарощування державних видатків на ВВП спостерігається до моменту досягнення оптимального значення частки державних виплат, а подальше їх зростання знижуватиме обсяги виробництва.

М. Босе, Е. Гак, Д. Осборн теж доводили залежність між рівнем розвитку країни й ефективністю державних витрат. За їхніми висновками, чим вищий обсяг ВВП країни, тим тіснішим є зв'язок між темпами зростання ВВП і державних видатків, спрямованих на економічне зростання [12].

Існує широке коло публікацій щодо оцінки взаємозалежності державних видатків та економічного зростання в окремих країнах, які не завжди демонструють однозначні результати. К. Попеску та І. Діакону оцінили взаємозв'язки між державними видатками й економічним зростанням через гіпотези Вагнера та Кейнса на прикладі Румунії [13]. Результати дослідження не підтвердили наявності постійного зв'язку в довгостроковій перспективі, тоді як у короткостроковій перспективі стійкий зв'язок існує. На думку авторів, ефект збільшення державних видатків на національний дохід є короткостроковим, а в довгостроковому періоді інфляція може нівелювати позитивну взаємодію між ними. У випадку Туреччини також ні гіпотеза Вагнера, ні гіпотеза Кейнса не працюють [14].

Емпіричні дослідження дали змогу встановити принципове існування прямого двостороннього впливу державних видатків і економічного зростання для Таїланду [15], Індії [16], Нігерії [17], Італії [18]. Водночас поглиблене дослідження структури державних видатків у Нігерії вказує на те, що збільшення державних видатків на освіту продемонструвало негативну кореляцію з темпами економічного зростання [19]. Натомість спрямування державного ресурсу в такі сфери, як дорожня та комунікаційна інфраструктура, охорона здоров'я, зумовили пришвидшення економічного зростання.

Для України, яка потерпає від повномасштабної агресії російської федерації, вагомим значення набуває питання потенційного впливу швидкого нарощування державних видатків на оборону на перспективу соціально-економічного розвитку країни.

Ідея дослідження впливу мілітарних видатків на розвиток країн має довгу історію в економічних дослідженнях (наприклад, Р. Барро [20], Р. Голл [21], Дж. Ротемберг та М. Вудфорд [22], Е. Накамура і Дж. Штайнсон [23], В. Ремі та С. Зубару [24], В. Міямото та ін. [25], А. Ауербах та ін. [26], В. Шереміров та С. Спіровська [27]). Чимало історичних свідчень доводять, що фіскальна експансія, спричинена військовими видатками, мотивована насамперед геополітичними факторами. Військова підтримка України є підтвердженням цього принципу. Загалом, аналізуючи мілітарний компонент державних видатків, що не залежить від поточних і очікуваних майбутніх економічних умов, складно оцінювати його потенційний вплив на економічне зростання. Водночас більшість згаданих авторів сходяться на думці, що збільшення воєнних видатків позитивно корелює зі зростанням ВВП. Зокрема, найвищим мультиплікатором характеризуються державні видатки на мілітарне виробництво у короткостроковій перспективі.

Загалом неоднорідні результати лише доводять складність і багатфакторність економічного зростання, а також значну диференціацію фіскальних механізмів стимулювання в різних країнах.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що в цілому державні видатки забезпечують розширення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте видатки різного спрямування нерівноцінно впливають на економічне зростання. Максимально позитивний вплив мають капітальні видатки інвестиційного характеру, що забезпечують збільшення податкової бази та, відповідно, фінансового потенціалу, а також інвестиції в людський капітал. Тому особливої ваги набуває оцінювання структури видатків держави.

Обсяг і структура видатків бюджету держави визначаються особливостями соціально-економічної моделі, що реалізується. Вибір оптимального рівня та структури державних видатків є ключовим завданням фіскальної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання в державі. Водночас для сучасної економіки добробуту однозначною є місія держави у забезпеченні суспільного добробуту, а державне втручання в економічні процеси має враховувати дотримання балансу інтересів і потреб різних соціальних груп.

Мета статті – виявлення особливостей впливу державних видатків на економічне зростання в кризові періоди в Україні та розвинутих країнах.

Методи дослідження. В економічній літературі наводиться низка гіпотез щодо взаємозв'язку між параметрами державних видатків і економічним зростанням країн, перевірка яких для різних країн та різних періодів дає достатньо різні результати. З метою встановлення особливостей поведінки державних видатків у сучасних умовах високої фінансово-економічної турбулентності було здійснено аналіз динаміки та структури державних видатків у групі розвинутих країн (як частки ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет). Для перевірки було обрано такі гіпотези:

- відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП;

- соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Кейнса);
- рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз;
- місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Для перевірки гіпотез було обрано період 2005–2022 рр., котрий включає два кризових періоди: світову фінансову кризу 2008–2009 рр. та кризу, зумовлену поширенням пандемії COVID-19 у 2020–2021 рр. Для проведення дослідження обрано 33 країни, серед яких США, Канада, Україна, Китай, рф та країни ЄС. Вибірку сформовано для аналізу таких класичних моделей фінансових відносин у суспільстві, як американська (з низьким рівнем бюджетної централізації 20–30 % ВВП, котрій властивий максимальний рівень самофінансування юридичних осіб та самозабезпечення фізичних осіб, а рівень впливу держави є обмеженим), європейська (з помірним рівнем бюджетної централізації 35–50 %), а також скандинавська (з високим рівнем бюджетної централізації 50–60 %, якій притаманна розгалужена державна соціальна сфера). Україна розглядається як країна, що реалізувала низку трансформацій у бюджетному секторі на зразок європейських країн. Китай та рф обрані як країни з порівняно невисокою централізацією ВВП у державному бюджеті та з високим рівнем диференціації між доходами груп населення, а також розривами в соціально-економічному розвитку територій.

Для проведення дослідження використано системний методичний підхід у поєднанні з методами статистичних досліджень.

Результати дослідження. Основна регулююча роль державних видатків полягає в перерозподілі ВВП між сферами економічної діяльності, адміністративно-територіальними одиницями, соціальними групами населення. Завдяки такому регулюванню стимулюються пріоритетні галузі економіки, зміцнюється зовнішня та внутрішня безпека, знижується рівень диференціації доходів населення та соціально-економічного розвитку територій. Основним показником впливу держави на соціально-економічний розвиток є рівень централізації ВВП у бюджеті, тобто частка ВВП, котра перерозподіляється через державний бюджет.

Проведений аналіз динаміки та структури державних видатків в обраній групі країн (як частки ВВП, котра перерозподіляється через державний бюджет у різних країнах) дав змогу перевірити дієвість низки гіпотез у сучасних умовах високої фінансово-економічної турбулентності.

Відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП.

Основними критеріями виявлення взаємозв'язку між зміною обсягу державних видатків та макроекономічними показниками є темпові показники зміни цих параметрів. Їх аналіз у вибірці країн за період 2005–2022 рр. (рис. 1) підтверджує існування тренду в досліджуваному періоді – більшість країн демонстрували зростання ВВП на одну особу паралельно зі зростанням частки ВВП (21 з 32 країн потрапили до II квадранта), яка перерозподі-

ляється через державний бюджет. Водночас темпи зростання ВВП суттєво випереджали темпи зростання державних видатків. Зауважимо, що в 10 досліджуваних країнах ЄС рівень централізації ВВП у державному бюджеті знизився. До I квадранта увійшли Данія, Швеція, Угорщина, Португалія, Хорватія, Нідерланди, Польща, Норвегія, Швейцарія, Ірландія.

Аналіз динаміки у 2005–2022 рр. показника частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, дає змогу стверджувати, що в цей період відбулося “розмивання” класичних моделей фінансових відносин у суспільстві. Йдеться про традиційні моделі: американську, європейську, скандинавську.

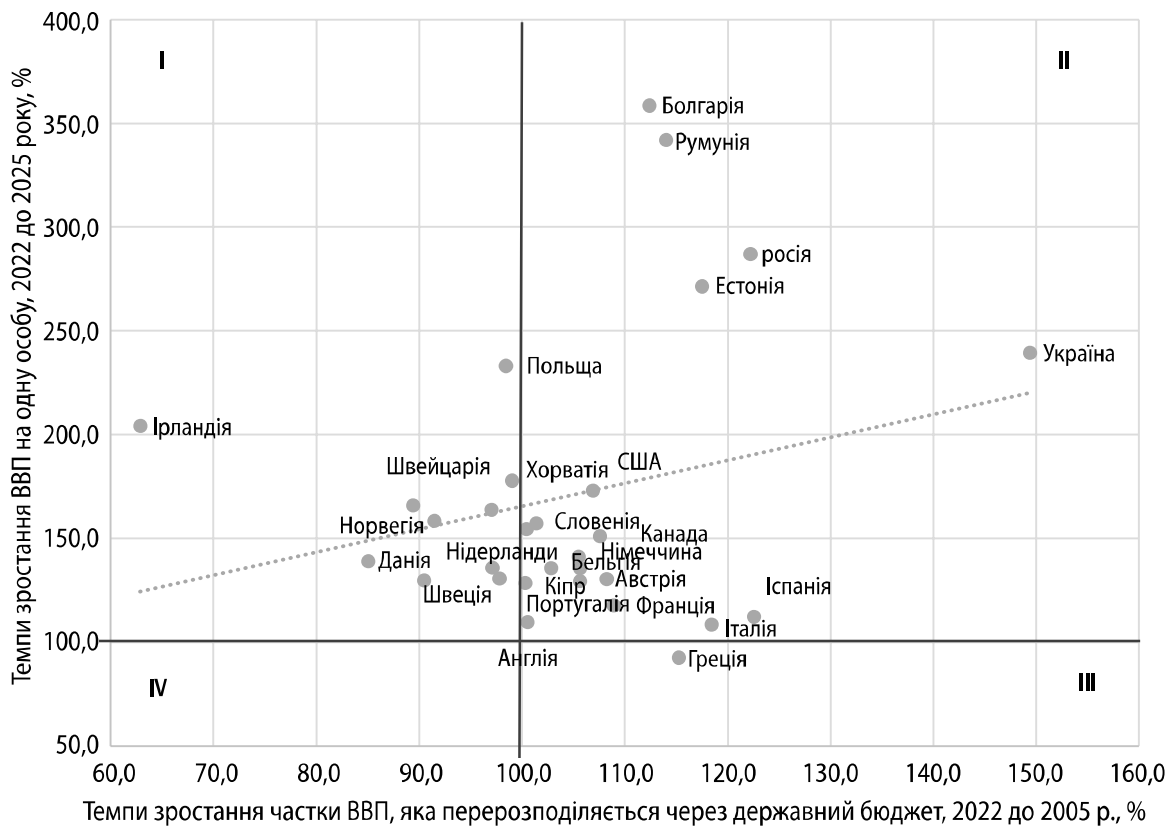

Рис. 1. Порівняння темпів зростання частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, та темпів зростання ВВП, 2022 р. до 2005 р., %

Побудовано за: [28]

По-перше, поступово знижується рівень централізації ВВП у державному бюджеті в більшості Скандинавських країн (рис. 2). По-друге, Канада та США впродовж останніх десятиліть демонструють поступове зростання рівня перерозподілу ВВП через державний бюджет. По-третє, Китай та РФ, які завжди характеризувались надвисоким рівнем диференціації між доходами найбагатших і найбідніших груп населення, а також розривами в соціально-економічному розвитку територій, спрямували свою політику у напрямі зростання частки перерозподілу національного багатства. По-четверте,

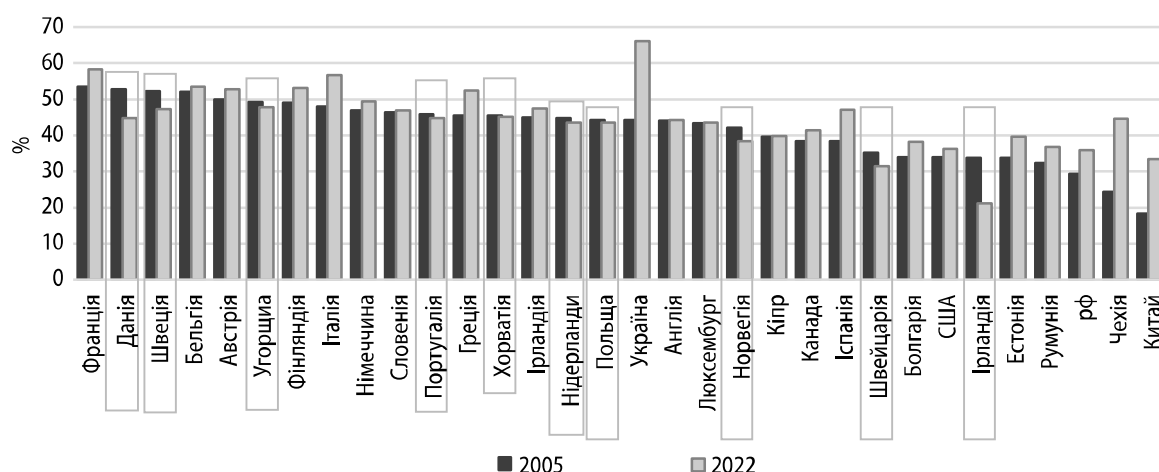

Рис. 2. Динаміка рівня централізації ВВП у державному бюджеті, 2005 р. до 2022 р., %

Побудовано за: [28].

для України характерний достатньо високий рівень централізації ВВП у державному бюджеті (44–48 % до 2021 р.), а його стрімке зростання у 2022 р. пов'язане не з еволюційними тенденціями чи реформами фінансового сектору, а виключно з воєнними умовами формування і використання бюджетних ресурсів. Співвідношення державного бюджету та ВВП України у перший рік війни зросло в 1,73 раза не лише через скорочення на 30 % ВВП країни, а й унаслідок стрімкого збільшення видатків оборонного характеру.

Рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз.

Рівень централізації ВВП у державному бюджеті досліджуваних країн демонструє чутливість до криз через зростання циклічних витрат у кризові періоди – світова фінансово-економічна криза 2009–2010 рр., економічна криза, спричинена поширенням пандемії COVID-19, у 2020–2021 рр. (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка частки ВВП, що розподіляється через державний бюджет, %

Країна	2005	2009	2020	2022
Франція	53,57	56,74	61,35	58,34
Данія	52,79	58,42	53,48	44,89
Швеція	52,3	52,4	51,02	47,32
Бельгія	52,08	53,83	58,92	53,55
Австрія	49,99	52,89	56,5	52,8
Угорщина	49,32	50,56	51,08	47,85
Фінляндія	49,02	54,09	57,19	53,05
Італія	47,92	51,61	56,99	56,74
Німеччина	46,91	48,1	50,46	49,48
Словенія	46,39	49,35	51,35	47,04

Закінчення табл. 1

Країна	2005	2009	2020	2022
Португалія	45,77	49,89	49,23	44,76
Греція	45,56	54,08	60,05	52,5
Хорватія	45,56	50,11	54,11	45,12
Ірландія	45	53,58	51,25	47,54
Нідерланди	44,79	51,55	47,83	43,5
Польща	44,24	45,01	48,25	43,54
Україна	44,19	48,62	45,6	66
Англія	44,06	51,46	49,87	44,3
Люксембург	43,45	42,7	46,96	43,63
Норвегія	42,11	46,32	56,73	38,52
Кіпр	39,69	41,89	44,61	39,81
Канада	38,52	43,42	52,7	41,43
Іспанія	38,44	46,26	51,9	47,11
Швейцарія	35,27	34,15	37,1	31,53
Болгарія	34,03	33,77	37,79	38,24
США	33,92	41,39	44,82	36,26
Ірландія	33,76	48,9	27,17	21,23
Естонія	33,72	45,85	44,93	39,62
Румунія	32,3	36,31	38,18	36,82
рф	29,46	38,06	39,15	36
Чехія	24,37	44,36	47,22	44,65
Китай	18,27	25,65	35,6	33,4

Складено за: [28].

Таблиця 1 чітко демонструє зростання централізації ВВП у державному бюджеті у 2009 та 2020 рр. При цьому збільшення частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, у 2020 р. було істотнішим – загалом за країнами ЄС становило +6,3 % до попереднього кризового року (2009 р.).

Державна фінансова політика України у 2020 р. наслідувала світові тенденції – криза системи охорони здоров'я під час пандемії COVID-19 спонукала до виділення додаткових бюджетних ресурсів на медичні цілі, що спричинило зростання частки державних видатків у ВВП України на 3,5 % [29].

Місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Говорячи про державні видатки, слід розуміти, що вони здійснюються на різних рівнях бюджетної системи країни. Оцінка поведінки місцевих бюджетів в умовах криз дає змогу дійти висновку, що, попри зростання частки ВВП, яка концентрується в державному бюджеті в роки посилення нестабільності, частка фінансового ресурсу, що перерозподіляється через місцеві

бюджети, залишається практично на попередньому рівні (табл. 2). Це свідчить про покладення основної ваги подолання кризових явищ на центральні органи влади в контексті посилення їхніх функцій.

Таблиця 2. Співвідношення видатків консолідованого бюджету та місцевих бюджетів і ВВП у розрізі країн ЄС та України у 2007–2022 рр., %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Консолідований бюджет у країнах ЄС	46,7	50,7	50,5	49,2	49,8	49,6	49	48,1	47,4	46,7	46,5	46,5	52,8	51,1	49,6
Місцеві бюджети в країнах ЄС	11,1	11,9	11,7	11,4	11,4	11,4	11,3	11,1	10,9	10,8	10,8	10,9	11,6	11,2	10,9
Консолідований бюджет України	31,2	32,5	33,7	30,9	33,8	33,2	33,4	34,2	35,0	35,5	35,1	34,5	37,8	33,8	58,6
Місцеві бюджети України	14,0	14,4	14,3	13,4	15,3	14,4	14,4	14,1	14,7	16,6	16,0	14,2	11,3	10,4	9,3

Складено за: [30; 32].

Зростання частки місцевих бюджетів України у ВВП у 2016–2018 рр. зумовлено активним упровадженням адміністративно-фінансової децентралізації, що супроводжувалася процесом перерозподілу управлінських повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади щодо надання публічних послуг за принципом субсидіарності, а також формуванням інституційно й фінансово спроможних територіальних громад. Зниження з 2019 р. частки місцевих бюджетів у ВВП України також пояснюється продовженням реформ у бюджетному секторі, зокрема передачею з місцевого рівня на центральний повноважень стосовно забезпечення сфери охорони здоров'я тощо.

Соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Кейнса). Тобто зростання обсягів видатків на споживання може не дати ефекту збільшення обсягів ВВП. В історії відомо багато прикладів, коли концентрація державних видатків на підтримці розвитку високопродуктивних секторів економіки, інновацій, технологій, наукових проєктів сприяла підвищенню продуктивності праці, а відтак, і стрімкому зрос-

танню ВВП країн. Водночас покладання на державу відповідальності за виконання соціальних функцій та соціальна орієнтованість розвинутих країн зумовляють поступове збільшення соціальних видатків поряд з економічними, при цьому частка соціальних видатків залишається вищою.

Говорячи про забезпечення сталого зростання та підтримку соціального добробуту, однак, украй складно розділяти вплив державних видатків, спрямованих на різні цілі. Наприклад:

- розвинуті країни інвестують значні кошти в розвиток та підтримку транспортної інфраструктури США. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності та покращанню зв'язків між територіями;
- державні видатки на систему освіти і науки, фінансування закладів вищої освіти, дослідницьких програм та інноваційних проєктів допомагають забезпечити високий рівень кваліфікації робочої сили та стимулюють інноваційний розвиток;
- видатки на соціальні програми, котрі забезпечують доступ до медичного обслуговування, пенсійні виплати, допомогу сім'ям та інші види підтримки для громадян, сприяють зменшенню нерівності й підвищенню якості життя, а отже, збільшують споживання, стимулюючи тим самим економіку;
- концентрація державних видатків на питаннях зменшення зеленої трансформації, використання відновлюваних джерел енергії та збереження природних ресурсів спрямована на створення екологічно чистих технологій і зелених робочих місць;
- країни також активно вкладають кошти в розвиток менш розвинутих регіонів, сприяючи їхньому економічному зростанню та зменшенню диференціації в рівні розвитку між різними територіями. Це сприяє розширенню внутрішнього ринку країни та ефективному використанню потенціалу територій, їх інтеграції у внутрішній економічний простір.

Досліджуючи тенденції зміни державних видатків в умовах криз, доходимо висновку, що різна природа кризи спричиняє неоднакову поведінку держави щодо підтримки окремих секторів. Динаміка державних соціальних видатків у досліджуваних країнах (рис. 3) свідчить про зростання їхньої частки в кризові періоди – у 2009 р. на 1,8 в. п., у 2020 р. – на 2,9 в. п. При цьому 2,5 в. п. з 2,9 в. п. були зумовлені збільшенням державних соціальних видатків, тоді як 0,5 в. п. пов'язані зі зменшенням ВВП.

Після початкового зростання зі спалахом пандемії співвідношення соціальних видатків і ВВП скоротилося майже так само швидко, як і зросло: з 23 % у середньому по країнах у 2020 р. до 21,1 % у 2022 р. Ця еволюція різко контрастує з наслідками глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Співвідношення державних соціальних витрат і ВВП у середньому по країнах зросло із 17,7 % ВВП у 2007 р. до 20,6 % у 2009 р., але в наступні роки це співвідношення знизилося лише до 20,1 % у 2011 р. та залишалося на цьому рівні до спалаху пандемії COVID-19. Ці різні закономірності великою мірою пов'язані зі значно швидшим відновленням економіки після пандемії COVID-19 порівняно зі світовою фінансовою кризою.

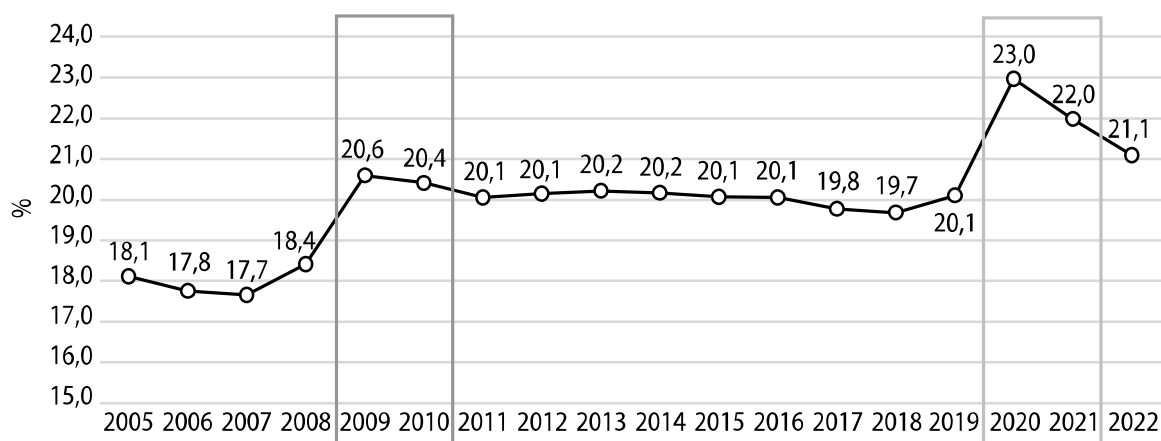

Рис. 3. Динаміка державних соціальних витрат у 2005–2022 рр., % ВВП

Побудовано за: [31].

Збільшення державних соціальних витрат у 2020 р. було переважно пов'язане зі збільшенням державних витрат на охорону здоров'я, безробіття, активні програми ринку праці та грошові виплати, пов'язані з втратою доходів населення у відповідь на спалах пандемії COVID-19.

Важливо також позначити, як змінюється структура витрат із бюджетів національного та місцевого рівня. Проведений аналіз (табл. 3) дає змогу встановити наявність таких тенденцій: упродовж останнього десятиліття

Таблиця 3. Динаміка державних витрат із бюджетів національного та місцевого рівнів країн ЄС, 2013-2021 рр., %

Напрямок витрат	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальнодержавні функції	Центральний	35,7	34,8	34,0	32,9	32,1	32,9	31,3	29,9	29,6
	Місцеві	15,9	16,0	15,8	15,9	15,9	15,7	15,6	14,9	15,0
Оборона	Центральний	5,0	4,8	5,0	5,3	5,3	5,4	5,4	5,0	4,8
	Місцеві	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Громадський порядок, безпека	Центральний	4,5	4,6	4,6	4,7	4,7	4,8	4,9	4,4	4,3
	Місцеві	2,6	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Економічна діяльність	Центральний	11,9	11,8	11,5	11,6	12,6	12,4	12,5	15,5	16,8
	Місцеві	13,4	13,3	13,2	12,5	12,6	13,0	13,2	13,6	13,5
Охорона навколишнього середовища	Центральний	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7
	Місцеві	5,4	5,4	5,4	5,1	5,0	5,2	5,2	5,2	5,2
Житлово-комунальне господарство	Центральний	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
	Місцеві	4,3	4,2	4,1	3,8	3,9	3,9	4,0	3,8	3,9
Охорона здоров'я	Центральний	5,6	6,0	5,8	6,4	6,5	6,7	6,6	7,3	8,0
	Місцеві	15,8	15,8	15,8	15,8	15,7	15,6	15,4	16,1	16,5

Закінчення табл. 3

Напрямок видатків	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Духовний та фізичний розвиток	Центральний	1,4	1,4	1,4	1,6	1,6	1,7	1,7	1,5	1,5
	Місцеві	6,0	5,9	5,8	5,7	5,8	5,9	6,0	5,6	5,6
Освіта	Центральний	9,8	10,1	10,2	9,9	10,0	10,3	10,3	9,2	9,0
	Місцеві	15,4	15,5	15,3	15,4	15,5	15,4	15,5	15,4	15,5
Соціальний захист	Центральний	24,6	25,1	25,2	26,3	25,9	25,2	25,8	25,7	24,5
	Місцеві	21,1	21,3	22,0	23,2	23,1	22,7	22,5	22,7	22,3

Складено за: [32].

існує стійка тенденція до зменшення частки видатків на виконання загальнодержавних функцій – на 6,1 в. п.; зростання частки видатків із центрального бюджету на економічну діяльність з 11,9 до 16,8 % у 2021 р. (або з 4,6 до 6,3 % до ВВП). Країни ЄС інвестують у розвиток та підтримку економіки через програми стимулювання бізнесу, інновації, інфраструктурні проекти (дороги, залізниці, аеропорти), а також розвиток сільського господарства. При цьому частка видатків із місцевих бюджетів залишається більш-менш сталою, тобто йдеться про посилення ролі національного рівня в стимулюванні економічного розвитку в розвинутих країнах; протягом усього періоду спостерігається поступове зростання частки державних видатків на сферу охорони здоров'я, причому як з центрального, так і з місцевих бюджету. Ця тенденція посилилася в умовах поширення пандемії COVID-19.

У структурі державних видатків через державний та місцеві бюджети України також переважають соціальні видатки – 59,0 та 25,1 % відповідно [33]. Кардинальна зміна структури державного бюджету відбулася у зв'язку з війною. Так, у структурі державного бюджету частка видатків на оборону зросла з 8,56 % у 2021 р. до 42,24 % у 2022 р. або у шість разів (табл. 4)! Але водночас слід підкреслити, що після анексії росією Криму та війни на Донбасі частка видатків на оборону в структурі державного бюджету збільшилася з 2014 по 2021 р. лише на 2,2 в. п.

Також структура видатків державного й місцевих бюджетів України змінювалася під впливом адміністративно-фінансової децентралізації в країні та передачі повноважень між різними гілками влади. Як наслідок, у держбюджеті зросла частка видатків на охорону здоров'я та соціальний захист, а в місцевих бюджетах збільшилася частка видатків на фінансування освіти.

Порівняння динаміки змін структури державних видатків ЄС та України дозволило виявити такі розбіжності (рис. 4):

- реформування бюджетної системи, яке відбулося в контексті децентралізації, наблизило Україну до європейських країн у частині розподілу соціальних видатків між рівнями бюджетів – на 2021 р. частка соціальних видатків у центральному бюджеті становила 39,6 % (при

Таблиця 4. Динаміка видатків державного та місцевих бюджетів України у 2013–2022 рр., %

Напрямок видатків	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Загальнодержавні функції	Державний	4,5	15,3	17,8	17,2	16,9	16,5	15,6	12,7	13,8	7,4
	Місцеві	3,9	3,6	5,2	4,6	4,8	5	6,2	8,6	8,1	9,9
Оборона	Державний	3,6	6,3	9,0	8,6	8,8	9,8	9,9	9,3	8,5	42,2
	Місцеві	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Громадський порядок, безпека	Державний	9,7	10,3	9,4	10,4	10,4	11,8	13,0	12,2	11,	16,3
	Місцеві	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,3	2,3
Економічна діяльність	Державний	10,2	8,0	6,4	4,5	5,6	6,4	6,7	13,1	12,1	3,5
	Місцеві	5,2	4,9	6,8	9,9	11,3	13,5	14,5	19,6	19,7	12,6
Охорона навколишнього середовища	Державний	1,1	0,6	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1
	Місцеві	0,04	0,03	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,1
Житлово-комунальне господарство	Державний	0,02	0,03	0	0	0	0,03	0,01	0,01	0,01	0,02
	Місцеві	3,5	7,9	5,6	5	5,5	5,3	6,1	6,7	10	8,3
Охорона здоров'я	Державний	3,2	2,46	1,9	1,8	1,9	2,3	3,6	9,7	11,4	6,8
	Місцеві	22,1	20,6	21,3	18	17,3	16,3	15,9	10,6	5,8	4,6
Духовний та фізичний розвиток	Державний	1,2	1,1	1,1	0,72	0,9	1,0	0,9	0,7	1,1	0,4
	Місцеві	5	5	3,4	3,4	3,3	3,3	3,8	4,6	4,6	4,6
Освіта	Державний	7,6	6,7	5,2	5,1	4,9	4,5	4,8	4,1	4,3	2,1
	Місцеві	32,7	30,5	30	27	27,5	29	33	41,7	43,7	47,9
Соціальний захист	Державний	21,9	18,7	17,9	22,2	17,2	16,6	20,3	25,0	22,7	15,7
	Місцеві	24,9	24,7	25,9	30,3	28,5	25,5	18,2	5	4,9	6

Складено за: [32].

41,4–44,45 % в країнах ЄС), а в місцевих бюджетах 59 % (при 58,3–60,1 % у країнах ЄС);

- у структурі видатків ЄС стабільною є частка видатків бюджету центрального уряду на економічну діяльність. Позитивною тенденцією в Україні є зростання видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність у період із 2013 по 2021 р. майже в чотири рази. Це свідчить про підвищення ролі органів місцевого самоврядування в регулюванні розвитку своїх територій та розширення податкової бази місцевих бюджетів.

Приріст частки видатків на економічну діяльність в Україні було насамперед зумовлено “бумом будівництва доріг”. Фінансування Державного агентства автомобільних доріг України зросло з 26,5 млрд грн у 2018 р. до 91,7 млрд грн у 2020 р. [34].

Загалом більшість країн ЄС під час криз дотримувалися видаткової політики спрямованої на жорстку економію, бюджетну дисципліну, що сприя-

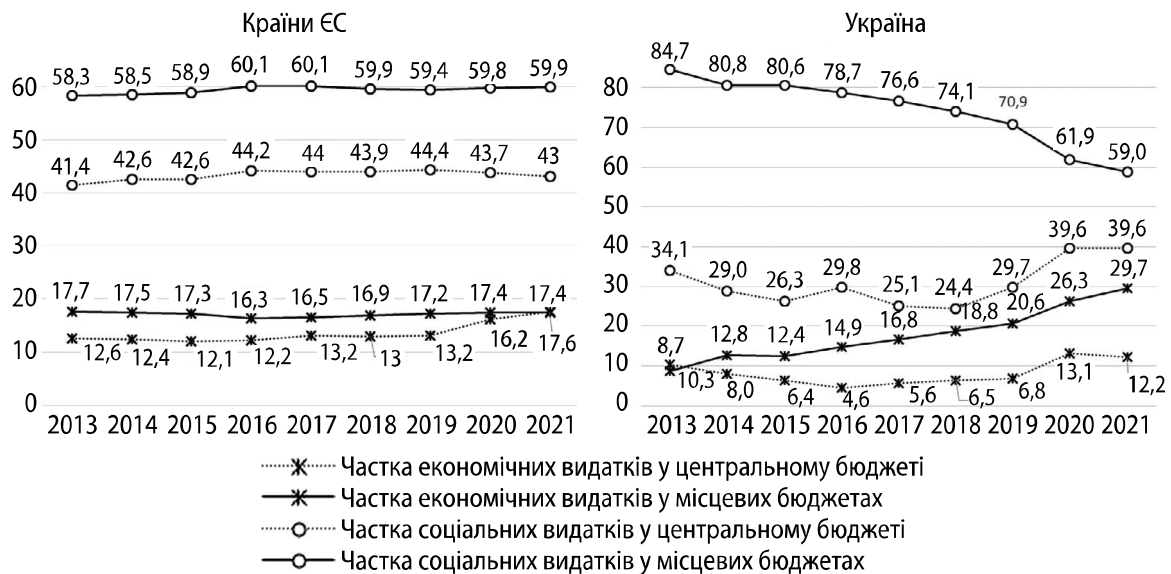

Рис. 4. Порівняння динаміки зміни структури бюджетів країн ЄС та України у 2013–2022 рр., %

Побудовано за: [30].

ло зменшенню дефіциту бюджету та ненарощуванню боргових зобов'язань місцевих економік.

В умовах розгортання війни в Україні одним із першочергових завдань стало нарощування військової потужності як з позиції власної оборони, так і в контексті надання допомоги. Попри те, що частка державних видатків із держбюджету залишилася практично незмінною, обсяги мілітарних видатків країн Європи збільшувалися у 2022 р. рекордними темпами.

Зростання видатків на оборону в країнах Європи зумовило рекордне значення мілітарних видатків у світі у 2,24 трлн дол. США, або 2,2 % світового ВВП [35]. Це було найзначніше зростання за понад три останні десятиліття і повернення до рівня витрат 1989 р. – року падіння Берлінської стіни. Лише Україна збільшила свої військові видатки в сім разів – до 44 млрд дол. США, або третини ВВП. Крім того, країна отримала вигоду від пожертвувань зброї на мільярди доларів з-за кордону.

Видання The Economist проаналізувало дані Світового банку за 1960–2021 рр., аби дослідити взаємозв'язок між військовими видатками і зростанням ВВП [36]. Експерти не встановили оберненої кореляції між цими двома явищами, натомість виявили, що збільшення інвестицій у дослідження у сфері оборони зазвичай зумовлює зростання державних видатків на інновації в таких сферах, як аерокосмічні дослідження, інформаційні технології та ін.

Академік НАН України Б. М. Данилишин обґрунтовує доцільність розширення державних видатків на реалізацію політики стимулювання інновацій та державного венчурного фінансування в оборонно-промисловій сфері (на зразок створення венчурної індустрії на основі співпраці армії і держави у Ізраїлі в середині 80-х років XX ст.) [36]. При цьому він наголошує

на невідомості суто ринкових стимулів у високоризикових сферах в умовах постійної воєнної загрози.

Війна в Україні потребує особливого підходу та розроблення адаптаційного сценарію планування та збалансування структури видатків державного бюджету, що зумовлено суттєвим розривом між видатками і доходами бюджету. Зокрема, на 2024 р. очікується дефіцит бюджету в 1,5 трлн грн (1,8 трлн грн доходів, може забезпечити українська економіка, а потреба у фінансуванні становить 3,3 трлн грн) [37]. Вирішенням проблеми у минулі воєнні роки стало покриття цього розриву за рахунок розширення джерел фінансування бюджету, а саме використання кредитних ресурсів держав, фінансової допомоги, грантів від США, Великої Британії, міжнародних фінансових інститутів та країн ЄС.

У таких умовах адаптаційні можливості бюджету можуть збільшити бюджетні обмеження та посилення фінансової дисципліни, зокрема: визначення першочергових видатків (військові потреби, потреби відновлення територій, навантаження та сферу охорони здоров'я тощо), прийняття та дотримання бюджетних правил – кількісних обмежень на бюджетні параметри, скорочення (секвестрування) державних видатків.

Висновки. Вивчення взаємозв'язку між державними видатками і економічним зростанням відображає складні й багатогранні зв'язки, що варіюються залежно від контексту, економічних умов і політичних чинників.

Між видатками бюджету і функціями держави існує тісний взаємозв'язок, оскільки функції визначають напрями видатків, а обсяг видатків впливає на повноту виконання державними органами своїх повноважень. У науковій літературі питання впливу державних видатків на економічне зростання територій є актуальним та дискусійним. Емпіричні дослідження доводять, що державні видатки забезпечують збільшення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте різне спрямування видатків на поточні чи інвестиційні цілі, а також їх секторальний розріз справляють нерівноцінний вплив.

Незважаючи на розуміння вищої ефективності для забезпечення економічного зростання інвестиційно спрямованих видатків, бюджетна політика розвинутих країн націлена на першочергове дотримання соціальних стандартів і намагання поєднувати економічне зростання із соціальною справедливістю. Це прямо позначається на поступовому розширенні частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, а також на переважанні частки соціальних видатків.

Рівень централізації ВВП у зведеному бюджеті країн є чутливим до криз, що проявляється у зростанні витрат у відповідні періоди (2009–2010, 2020–2021 рр.). Кризові явища також впливають на зміну структури видатків бюджетів, що втілюється у збільшенні частки видатків охорони здоров'я в умовах поширення пандемії COVID-19 та видатків на оборону під час війни з росією. Менш чутливими до криз є видатки місцевих бюджетів.

Кризові явища можуть суттєво змінювати структуру державного бюджету. Вони здебільшого пов'язані з циклічністю економічного розвитку й проходженням окремих фаз економічного циклу. За зовнішніх загроз, а особливо у разі залучення країни до воєнного конфлікту, підвищується роль держави, про що свідчать кардинальні зміни структури державного бюджету України під час війни, а також зростання мілітарних видатків у країнах ЄС, США та ін. На уряд і державний бюджет покладається першочергове завдання розроблення адаптаційного сценарію й забезпечення пріоритетів бюджетного фінансування оборони та безпеки країни, перегляду інших видів видатків на предмет оптимізації.

Список використаних джерел

1. Magazzino C., Giolli L., Mele M. Wagner's Law and Peacock and Wiseman's Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Economics and Financial Issues*. 2015. Vol. 5 (3). P. 812–819. URL: <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1317>.
2. The General Theory and Keynes for the 21st Century / ed. by S. Dow, J. Jespersen, G. Tily. Edward Elgar Publishing, 2018. 232 p. URL: <https://doi.org/10.4337/9781786439888>.
3. Arauco E. W. Q., Romero-Carazas R., Romero I. A., Rodríguez M. J. R., Bernedo Moreira D. H. Factors and Economic Growth of Peruvian Mypes. *International Journal of Professional Business Review*. 2022. Vol. 7, No. 3. URL: <https://doi.org/10.26668/business-review/2022.v7i3.e0689>.
4. Romer P. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 1990. Vol. 7, No. 3, Pt. 2. P. 71–102. URL: <https://doi.org/10.1086/261725>.
5. Barro R. J. Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98, No. 5, Pt. 2. P. 103–125. URL: <https://doi.org/10.1086/261726>.
6. Colombier C. Growth effects of fiscal policies: an application of robust modified M-estimator, *Applied Economics*. 2009. Vol. 41, Iss. 7. P. 899–912. URL: <https://doi.org/10.1080/00036840701736099>.
7. Afonso A. Quality of Public Finances and Growth European Central Bank. *Working Paper Series*. 2005. No. 438. 45 p. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.663965>.
8. Aisa R. Government health spending in a model of endogenous longevity. *Economics Letters*. 2006. Vol. 90, Iss. 2. P. 249–253. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econlet.2005.08.003>.
9. Fölster S., Henrekson M. Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*. 2001. Vol. 45, Iss. 8. P. 1501–1520. URL: [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(00\)00083-0](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(00)00083-0).
10. Armey D. The Freedom Revolution. Washington, D.C. : Regnery Publishing Co., 1995. 318 p.
11. Scully G. W. What is the Optimal Size of Government in the US? *National Center for Policy Analysis, Policy Report*. 1994. No. 188. URL: <https://www.ncpathinktank.org/pdfs/st188.pdf>.
12. Niloy Bose M., Haque E., Osborn D. Public expenditure and economic growth: a disaggregated analysis for developing countries. The Manchester School. 2007. Vol. 75, Iss. 5. P. 533–556. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2007.01028.x>.
13. Popescu C. C., Diaconu L. Government Spending and Economic Growth: A Cointegration Analysis on Romania. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, Iss. 12. URL: <https://doi.org/10.3390/su13126575>.
14. Bagdigen M., Cetintas H. Causality between public expenditure and economic growth: The Turkish case. *Journal of Social Economics Research*. 2004. Vol. 6 (1). P. 53–72.